

4. Кузьмина Л. Религиозный и политический идеал старообрядцев в трудах русского богослова XX века Ф.Е. Мельникова / Людмила Кузьмина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://semeyskie.narod.ru/history_meln.html
5. Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви / Федор Ефимович Мельников. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 1999. – 557 с.

SUMMARY**Fedorova A.I.****Old-believers in emigration: correspondence of D.V.Sirotkin and F.E.Melnikov (1942–1943).**

The article analyzes the correspondence of D.Sirotkin (Croatia) and F.Melnikov (Romania) in the period of 1942–1943. The questions that troubled them: the overthrow of the Bolshevik regime and the return of people to religion, the necessity of development of old-believers communities, the creation of educational and educational institutions, reciprocity, etc.

Keywords: old-believers, emigration, atheism, reciprocity.

Володимир Фенич,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
декан історичного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»,*

Діана Штерр,

*студентка історичного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Автори намагаються окреслити історію греко-католицької громади міста Ужгорода на основі найменш уживаного та майже втраченого для істориків джерела – метричних книг, а також спростувати певні стереотипні уявлення про життя наших предків.

Ключові слова: соціальна історія, греко-католики, метричні книги.

Науковці часто ототожнюють віросповідання з національною належністю, що частково відповідає дійсності, але не завжди (так, скажімо, вважається, що на Закарпатті всі українці обов'язково греко-католики або православні, угорці – римо-католики або реформати). У цій статті автори намагатимуться спростувати такі стереотипи, які існують у сучасному суспільстві, а також спробують (наскільки це буде можливо) окреслити, хоча б пунктирно, соціальну історію міста Ужгорода в першій половині XX ст. на прикладі однієї церкви/парафії.

Систематичне вивчення парафіяльних записів розпочалося у Франції 1959 р., коли Національний інститут демографічних досліджень розробив відповідну наукову програму. У 1960–1970 рр. у французькій історіографії сформувалося декілька напрямів аналізу парафіяльних документів [7, с. 9].

На Закарпатті метричні записи також досліджувалися, але лише у площині історії їхнього введення. Яскравим прикладом цього може служити праця Антала Годинки «По дешто о наших матриках» [5]. Цікавим дослідженням з соціальної історії є також створені Іштваном Удварі таблиці найбільш часто вживаних імен, проте вони укладені на хронологічно обмеженому матеріалі – на основі документів урбаріальної реформи Марії Терезії [8]. Жодної сучасної праці з соціальної історії Закарпаття ще не існує.

На підставі проведеного дослідження метричних книг греко-католицької Преображенської церкви на Цегольні в м. Ужгороді, нами зібрано й проаналізовано дані про хрещення новонароджених та вінчання парафіян цього храму. Так, зокрема, виявлено, що у період з грудня 1929 р. до грудня 1933 р. всі діти були охрещені та миропомазані як греко-католики за своїм віросповіданням, крім одного випадку, коли дитина була хрещена як римо-католик, а миропомазана греко-католицьким священиком (табл. 1). Велика кількість позашлюбних дітей припадає на такі місяці, як січень, листопад, грудень. Як відомо, Великодній піст припадає на березень-травень, тобто найбільша кількість незаконнонароджених дітей була зачата, відповідно, у Великодні пости (абсолютна більшість дітей зачатих у березні, народилися у листопаді, зачаті у квітні – народилися у грудні, а зачаті у травні – народилися у січні), хоч будь-які інтимні стосунки у період постів є суворо заборонені Церквою.

У процентному співвідношенні кількість незаконнонароджених дітей не опускалася нижче 28,31 % (табл. 2), тоді як у період з 1946 по 1949 рр. вона ніколи не перевищувала 27,77 %, хоч період і був повоєнним (табл. 5).

Доволі часто ми чуємо від старших людей, що напередодні війни завжди народжується більше хлопчиків, ніж дівчаток. Звісно, повністю спростувати цей стереотип неможливо, оскільки хлопчиків народжувалося більше, але дитяча смертність серед них є вищою. Як свідчать зібрані дані (табл. 3 і 6) у середньому у 1929–1933 та 1946–1949 рр. процентне співвідношення між дітьми обох статей було таке:

- хлопчики, народжені у 1929–1933 рр., – 53, 69 %;
- хлопчики, народжені у 1946–1949 рр., – 47, 51 %;
- дівчатка, народжені у 1929–1933 рр., – 46, 06 %;
- дівчатка, народжені у 1946–1949 рр., – 52, 40 %.

До 1945 р. на території Закарпаття не проводилося цивільної реєстрації шлюбів та реєстрації новонароджених. Функцію РАГСів виконувала Церква. На підставі записів у метричних книгах населенню видавалися паспорти. Всі шлюби, що були освячені Церквою, до 1945 р. вважалися законними. З 1945 р. держава взяла на себе функцію реєстрації шлюбів. Однак виникла парадоксальна ситуація – відтепер держава не визнавала церковних шлюбів, а Церква – цивільних (принаймні частково). Тому в метричних книгах 1946–1949 рр. містяться записи, що «дитина народжена законно лише за цивільним законом».

При створенні табл. 4 і 6. ми зараховували законнонароджених «лише за цивільним законом» до законнонароджених взагалі. Але як бути в ситуації, коли у сім'ї, яка одружилася за церковним законом, народилася дитина? Для держави ця дитина є незаконною, для церкви – законнонародженою. І навпаки, дитина, народжена у цивільному шлюбі, для Церкви є незаконнонародженою. Таких випадків, доречі, було доволі багато. Чи не свідчить це про те, що молоді подружжя, у яких діти народилися в період 1946–1949 рр., вважали освячення шлюбу непотрібним, а можливо, і ганебним анахронізмом (звичайно, через цілеспрямовану політику влади), проте не могли не охрестити своєї дитини через вірність традиціям (як свою, так і суспільства). Можливо, також, що батьки боялися, що їхня нехрещена дитина може через це захворіти або навіть померти.

Таблиця 1. Зведені відомості про хрещення дітей у 1929–1933 рр. [1]

Загальна кількість хрещених дітей	Кількість дітей чол. статі	Кількість дітей жін. статі	Кількість законно-народжених	Кількість незаконно-народжених	Рік
18	10	8	5	13	1929
226	124	102	162	64	1930
227	120	107	146	81	1931
208	106	102	123	91	1932
211	117	94	128	83	1933

Таблиця 2. Співвідношення законнонароджених та незаконнонароджених дітей у 1929–1933 рр. [1]

Кількість хрещень	Всього законно-народжених	Всього незаконно-народжених	Законно-народжені, %	Незаконно-народжені, %	Рік
18	5	13	27,77	72,22	1929
226	162	64	71,68	28,31	1930
227	146	81	64,31	35,68	1931
208	123	91	59,13	40,86	1932
211	128	83	60,66	39,33	1933

Таблиця 3. Співвідношення статей народжених дітей у 1929–1933 рр. [1]

Загальна кількість хрещених дітей	Кількість дітей чол. статі	Кількість дітей жін.статі	Кількість дітей чол.статі, %	Кількість дітей жіночої статі у %	Рік
18	10	8	55,55	44,44	1929
226	124	102	54,86	45,13	1930
227	120	107	52,86	47,13	1931
208	106	102	50,96	49,03	1932
211	117	94	55,45	44,54	1933

Таблиця 4. Зведені відомості про хрещення дітей у 1946–1949 рр. [4]

Загальна кількість хрещених дітей	Кількість дітей чол. статі	Кількість дітей жін. статі	Кількість законно-народжених	Кількість незаконно-народжених	Рік
36	15	21	26 (3*)	10	1946
268	136	132	227 (58*)	51	1947
203	95	108	172 (35*)	25	1948
43	22	21	35 (11*)	8	1949

Таблиця 5. Співвідношення законнонароджених та незаконнонароджених дітей у 1946–1949 рр. [4]

Кількість хрещень	Всього законно-народжених	Всього незаконно-народжених	Законно-народжені, %	Незаконно-народжені, %	Рік
36	26 (3*)	10	72,22	27,77	1946
268	227 (58*)	51	84,70	15,29	1947
203	172 (35*)	25	84,72	15,27	1948
43	35 (11*)	8	81,39	18,60	1949

Таблиця 6. Співвідношення статей народжених дітей у 1946–1949 рр. [4]

Загальна кількість хрещених дітей	Кількість дітей чол. статі	Кількість дітей жін. статі	Кількість дітей чол. статі, %	Кількість дітей жін. статі, %	Рік
36	15	21	41,66	58,33	1946
268	136	132	50,74	49,25	1947
203	95	108	46,79	53,20	1948
43	22	21	51,16	48,83	1949

Окрім питання про законно- та незаконнонароджених дітей, важливим питанням є також укладання шлюбів. Метричні записи дозволяють простежити еволюцію віросповідання наречених, їхній статус до шлюбу (чи були вони коли-небудь одружені, чи ні) (табл. 7 і 8). Звісно, найбільше шлюбів укладалося між самими греко-католиками, але, як бачимо з табл. 7, за вказаний період кількість шлюбів між греко-католиками та не греко-католиками ніколи не опускалася нижче 36,36 %, хоч і вище 54,76 % не піднімалася. Тобто відсоток змішаних шлюбів був доволі високим. У середньому біритуальних шлюбів нараховуємо близько 45,04 %. Це доволі вражаючий показник.

Потрібно також зауважити, що шлюби були не тільки біритуальними, а й міжетнічними, оскільки серед імен хрещених дітей, обоє батьків яких є греко-католиками, трапляються виключно угорські – Отто, Бейла, Арпад, Тібор, Клара, Агнета та ін. [1; 4]. Проте, на нашу думку, існував досить значний відсоток батьків – українських греко-католиків, які давали своїм дітям угорські імена для легшої та швидшої соціалізації в угорськомовному суспільстві.

Цікавим є також питання про укладання повторних шлюбів вдів та вдівців. Як переконують дані табл. 8, процентне співвідношення шлюбів між вільними та вдівцями і вдовами у 1929–1936 рр. вказує на те, що повторних шлюбів було доволі багато, адже найменший показник змішаних шлюбів у 1934 р. – 9,09 %, а найвищий – у 1935 р. – 21,21 %. Кількість шлюбів між вдівцями та жінками, що ніколи не були одруженими, є значно більшою, ніж кількість шлюбів між вдовами та вільними чоловіками. У 1930 р. із 61 вінчання було зафіксовано 57 шлюбів між вільними, 4 – між удівцем та вільною, 1 – між вдівцем та вдовою, і жодного – між удовою та вільним. Натомість у період з 1929 до 1936 рр. шлюбів між вдовою та вільним налічуємо всього лише 3, тоді як між удівцями і вільними – 25, між вдівцями і вдовами – 7. Звідси можна зробити висновок, що чоловікові-вдівцеві було легше знайти собі нову дружину серед тих, які ніколи не були одружені, ніж удові – одружитися з чоловіком, котрий до того у шлюбі не перебував. Також удові було складніше вийти заміж за вільного, ніж за вдівця.

Таблиця 7. Вінчання та прояви біритуалізму** у 1929–1936 рр. [2]

Загальна кількість вінчань	Кількість шлюбів виключно між греко-католиками	Кількість біритуальних шлюбів	Кількість шлюбів виключно між греко-католиками, %	Кількість біритуальних шлюбів, %	Рік
8	4	4	50,0	50,0	1929
61	35	26	57,37	42,62	1930
36	17	19	47,22	52,77	1931
32	17	15	53,12	46,87	1932
32	19	13	59,37	40,62	1933
33	21	12	63,63	36,36	1934
33	21	12	63,63	36,36	1935
42	19	23	45,23	54,76	1936

Таблиця 8. Співвідношення шлюбів між вільними та вдівцями і вдовами у 1929–1936 рр. [2]

Кількість вінчань взагалі	Кількість шлюбів вільний / вільна	Кількість шлюбів вдівець / вільна	Кількість шлюбів вільний / вдова	Кількість шлюбів вдівець / вдова	Кількість шлюбів виключно між вільними	Кількість змішаних шлюбів	Кількість шлюбів виключно між вільними у %	Кількість змішаних шлюбів, %	Рік
8	6	1	-	1	6	2	75,0	25,0	1929
61	57	4	-	-	57	4	93,44	6,55	1930
36	32	2	1	1	32	4	88,88	11,11	1931
32	29	3	-	-	29	3	90,62	9,37	1932
32	27	3	1	1	27	5	84,37	15,62	1933
33	30	1	1	1	30	3	90,90	9,09	1934
33	26	5	-	2	26	7	78,78	21,21	1935
42	35	6	-	1	35	7	83,33	16,66	1936

У дослідженні біригуальності шлюбів, у нагоді стануть не тільки «Метрики браковенчаних», а й «Метрики крещених и миропомазаних» (зокрема графа віросповідання батьків). Проаналізуємо ситуацію щодо змішаних шлюбів і за цим джерелом (табл. 9 і 10).

У грудні 1929 р. 100 % батьків були греко-католиками. Вже у 1930 р. кількість батьків греко-католиків становила 84,07 %, а не греко-католиків чи біригуальних – 15,48 %. На 1931 р. греко-католиків налічувалося 90,74 %, а змішаних – 8,81 %. У 1932 р. картина дещо змінилася: 83,17 % греко-католиків проти 16,34 % не греко-католиків та змішаних біригуальних шлюбів. Уже в 1933 р. процентне співвідношення виглядало так: греко-католиків – 83,88 %, а не греко-католиків чи змішаних – 15,63 %.

Кардинально ситуація змінилася у 1946-1949 рр., коли завдяки переселенській політиці радянської влади, що намагалася змішати всі національності та віри і створити «радянського атеїста-комуніста», кількість біригуальних союзів різко зросла. Також стали непоодинокими випадки хрещення дітей греко-католиками, коли у родині не було жодного греко-католика. На листопад-грудень 1946 р. батьків виключно греко-католиків зафіксовано 63,88 %, не греко-католиків чи змішаних шлюбів – 19,44 %; у 1947 р. греко-католиків – 63,43 %, а не греко-католиків – 27,98 %; 1948 р. греко-католиків – 53,91 %, а не греко-католиків та змішаних шлюбів – 30,43 %. Як бачимо, цілеспрямована державна політика давала свої певні результати. Кількість шлюбів виключно між греко-католиками вже наприкінці першої половини ХХ ст. почала невпинно скорочуватися (табл. 9 і 10).

Таблиця 9. Прояви біригуалізму, простежені через віросповідання батьків хрещених дітей у 1929–1933 рр. [1]

Загальна кількість хрещень	Віросповідання батьків		Співвідношення віросповідання батьків		Рік хрещення
	Виключно греко-католики***	Біригуальні шлюби та шлюби не греко-католиків	Виключно греко-католики***, %	Біригуальні шлюби та шлюби не греко-католиків, %	
19	19	0	100	0	1929
226	190	36	84,07	15,48	1930
227	206	21	90,74	8,81	1931
208	173	35	83,17	16,34	1932
190	177	13	83,88	15,63	1933

Таблиця 10. Прояви біритуалізму, простежені через віросповідання батьків хрещених дітей у 1946–1949 рр. [4]

Загальна кількість хрещень	Віросповідання батьків		Співвідношення віросповідання батьків		Рік хрещення
	Виключно греко-католики***	Біригуальні шлюби та шлюби не греко-католиків	Виключно греко-католики***, %	Біригуальні шлюби та шлюби не греко-католиків, %	
36	29	7	63,88	19,44	1946
268	170	98	63,43	27,98	1947
203	124	79	53,91	30,43	1948
43	27	16	62,79	37,2	1949

Чи не варто науковцям, що звертають свою увагу лише на «великих», нарешті написати правдиву історію народу, який жив, працював, закохувався, народжував і виховував дітей, одружувався, зазнавав горя від втрати близьких людей, іноді був осуджений суспільством за свої вчинки, але був прощений Богом за свою безмежну віру? Відповідаємо: варто! Оскільки ще залишилася хоча б якась кількість джерел, що чекає свого часу, коли їх спитають про те, що вони можуть розповісти. Нам потрібно поспішати, адже час та умови зберігання «скарбів народу» є набагато гіршими, ніж збереження матеріальних «скарбів» теперішніх «великих».

* З них – «законні тільки за цивільним законом».

** Біритуалізм – одночасне сповідання двох обрядів – греко-східного і західно-латинського.

*** До виключно греко-католиків зараховано записи, де вказано тільки матір дитини – греко-католичку, без запису батька дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів греко-католицького кафедрального Хресто-Воздвиженського собору в м. Ужгороді. Метричні книги Преображенської церкви на Цегольні. Метрика. Т. XVI. Крещених: 1929. XIII ч. – Браковенчаних: 3/XI. 1929. Усопших: 1927. – Розділ Крещених. – Сторона – 1–99.
2. Архів греко-католицького кафедрального Хресто-Воздвиженського собору в м. Ужгороді. Метричні книги Преображенської церкви на Цегольні. Метрика. Т. XVI. Крещених: 1929. XIII ч. – Браковенчаних: 3/XI. 1929. Усопших: 1927. – Розділ Браковенчаних. – Сторона – 100–138.

3. Архів греко-католицького кафедрального Хресто-Воздвиженського собору в м. Ужгороді. Метричні книги Преображенської церкви на Цегольні. Метрика. Т. XVI. Крещеных: 1929. XIII ч. – Браковенчанных: 3/XI. 1929. Усопших: 1927. – Розділ Усопших. – Сторона – 140–196.
4. Архів греко-католицького кафедрального Хресто-Воздвиженського собору в м. Ужгороді. Метричні книги Преображенської церкви на Цегольні. Т. XXIII Метрика крещеных и миропомазанных от XI. 1946 г. Розділ Крещеных и миропомазанных. – Сторона – 1–71.
5. Годинка А. По дещо о наших матриках // Udvari I. Hodinka Antal válogatott kéziratai. – Nyíregyháza, 1992. – Old. 71–79.
6. Грицак Я. Руслан, Богдан і Мирон: три приклади конструювання ідентичності серед галицьких русино-українців / Я. Грицак // Україна модерна. – 2003. – Ч. 8. – С. 25–51.
7. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія XX століття: Навч. посібник / Ж.-Б. Дюпон-Мельниченко, В. Ададуров – Львів: Класика, 2001. – 170 с.
8. Удварі І. Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії / І. Удварі – Ніредьгаза, 2005. – 127 с.

SUMMARY

V. Fenyech, D. Sterr

Birth certificates books as the resource of investigation of greek-catholic community of Uzhhorod in the first half of 20th century

In this article the authors are trying to outline history of greek-catholic community of Uzhhorod on the base of the most weak-used and almost completely lost sources for historian – birth certificates books and also refute definite stereotypes of notions about the life of our ancestors.

Алена Філатава,

*кандыдат гістарычных навук,
старшы навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі НАН Беларусі*

КАНФЕСІЙНАЯ ГІСТОРЫЯ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ XVII – XVIII СТ. СТ. У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ

У білоруській історіографії тривалий час практично залишалась нерозробленою конфесійна історія Речі Посполитої XVII–XVIII ст. На жаль, і донині ця тема слабо досліджена: немає жодного монографічного видання, захищені декілька дисертацій, які охоплюють лише початок XVII ст.; крім них, є ще низка статей.

Ключі слова: Річ Посполита, Велике князівство Литовське, історіографія, конфесії.

У савецькі час, калі гісторыя канфесій вивучалася слаба, у беларускай гістарыяграфіі на перыяду XVI–XVIII ст. па гісторыі каталіцкай царквы былі надрукаваны манаграфіі Я. Мараша і Т. Бліновай, якія былі прысвечаны гісторыі